

L'INSTITUT D'ESTUDIS IBERS DE TERRASSA CREA UN EQUIP DE RECERCA

Carme Jiménez Huertas. Filòloga especialitzada en lingüística i tecnologies de la llengua.

David Folch Flórez. Director del grup de recerca de l'Institut d'Estudis Ibers de Terrassa, llicenciat en Farmàcia i en Física i doctorand en Energia tèrmica.

Recepció i acceptació: maig de 2014

La divisió entre els conceptes d'història i prehistòria es fa coincidir amb la presència de documentació escrita i, per tant, amb el coneixement de l'escriptura. Habitualment l'escriptura apareix en pobles sedentaris que viuen de l'agricultura i on també s'han desenvolupat tècniques com la ceràmica i la forja de metalls. Aquestes societats tenen coneixement de tots els recursos de l'entorn i comercialitzen amb altres pobles basant-se en una organització territorial estructurada. La història comença, a casa nostra, amb la cultura ibèrica. Tot i ser el nostre substrat directe, la cultura ibèrica és, encara avui, molt desconeguda. I un dels enigmes més fascinants és sens dubte la seva escriptura, que en ple segle XXI continua sense haver-se desxifrat.

L'escriptura ibèrica es troba en tota mena de suports i contextos, des de ceràmiques d'ús domèstic fins a ploms comercials, fusaioles de teler, recipients cultuals trobats en contextos funeraris, inscripcions rupestres, monedes, bronzes que semblen anuncis públics, oracions i invocacions a deïtats protectores i un llarg etcètera. No estava, per tant, restringida a una elit ni era una habilitat d'accés estamentalista. Les troballes arqueològiques amb escriptura són diverses i abundoses, sobrepassen de llarg els quatre mil exemplars, i és per tant una de les poques escriptures que, amb un inventari tan ampli i estès, es continua resistint a ser desxifrada.

Les causes que ens mantenen en aquesta situació són, probablement, múltiples. Una de les raons de pes és que, a banda de les monedes, no disposem de textos bil·l·lingües. Però de ben segur n'hi ha d'altres. Per exemple ens hauríem de qüestionar si el mètode actual utilitzat pels experts és correcte. Es basa en la transliteració dels caràcters ibers a l'alfabet llatí seguint les taules d'equivalències establertes des dels anys 50 del segle passat. La pregunta inevitable és fins a quin punt aquestes taules són acurades i per què mostren una variabilitat de caràcters tan gran. Quan estudiem una llengua estrangera, el primer pas sempre és aprendre'n l'alfabet o, en el cas de l'ibèric, el signari semisil·làbic. S'hauria de treballar amb els textos originaris escrivint-los en els signes ibèrics, contextualitzant cadascun dels escrits, perquè sens dubte el contingut no serà el mateix en un entorn comercial que en un de sacramental. Per altra banda, ens falten sons, és a dir, per les característiques dels romanços que van néixer al damunt del substrat establert per la llengua ibèrica, sabem que l'ibèric tenia fonemes que no han estat identificats. I ho sabem perquè aquests sons no existien en llatí. Basar, per tant, el desxiframent en els fonemes llatins ens dona un inventari reduccionista que no es

correspon amb la llengua parlada. Amb tots aquests defectes de forma, no és estrany, doncs, que la llengua es resisteixi i continuï sent un misteri sense resoldre.

Davant d'aquesta situació, l'any 2009 vàrem establir com a objectiu de recerca treballar l'escriptura ibèrica a partir dels textos originaris i fer servir els avantatges que ens ofereix la lingüística computacional, és a dir, processar els textos amb programaris d'anàlisi lingüística informatitzats. Per tirar endavant aquest ambiciós projecte primer vàrem dissenyar una font per poder escriure els caràcters ibèrics amb un ordinador per tal de disposar d'un corpus informatitzat, una base de dades que recopilés totes les inscripcions ibèriques publicades al *Monumenta Linguarum Hispanicarum* (MLH) de Jürgen Untermann, així com a les revistes especialitzades *Paleohispànica* i *Arse*, entre d'altres. La tasca de recopilació i informatització va durar mesos i, cinc anys més tard, és una realitat que es troba lliurement a disposició de qualsevol investigador de tot el món al web <http://ibers.cat/index.html> ja que, gràcies a dos nous col·laboradors, el web Ibers.cat també està traduït al castellà i a l'anglès.

Un altre avenç important ha estat el cercador desenvolupat per Joan Vilaseca i que podeu utilitzar en línia des del seu web <http://cathalaunia.org/IBR/IBR>. Es tracta d'una eina potentíssima que permet localitzar cadenes de caràcters repetides. La cerca abasta tots els textos inclosos al corpus de manera que, en dècimes de segon, es poden localitzar tots els fragments on apareix una mateixa seqüència. El cercador ens ofereix la llista de referències de l'MLH, indica el suport i mostra l'escrit sencer per tal de poder apreciar el context lingüístic i les característiques pragmàtiques.

Continuant endavant amb l'objectiu de difondre i avançar en el coneixement de la llengua i la cultura ibèrica, l'any 2014 s'ha constituït l'equip de recerca de l'Institut d'Estudis Ibers de Terrassa (IEI).

Creació de l'Equip de Recerca de l'IEI

El propòsit de l'Equip de Recerca és establir unes línies d'investigació, de diversos nivells de complexitat i feina, destinades a tot tipus de perfils acadèmics. Un cop finalitzats els treballs, es publicaran com a mínim en format pàgina web d'accés lliure, sota el patrocini i direcció de l'Equip de Recerca. Per a una òptima realització es fa sota el paraigua de l'IEI i la col·laboració dels seus membres així com d'experts externs. La data efectiva de creació ha estat el mes de febrer del 2014 amb diversos grups ja establerts i en funcionament.

Propostes de treball. Línies de recerca i objectius dels diferents grups

Les propostes de treball es divideixen en dos grans grups: tesis i tesines. Les tesis són línies de recerca extenses i que necessiten en principi de diverses persones per a la seva completa realització. Les tesines són treballs que es poden realitzar individualment, són bàsicament de recopilació i preparació per a la divulgació a través de pàgina web,

etc. Per tant, és en les tesis on sobretot es concentra la recerca pròpiament dita. Els dos temes que s'han plantejat de moment dins les tesis són: llengua ibèrica i poblats ibèrics.

Llengua ibèrica

L'objectiu ambiciós és el desxiframent de la llengua ibèrica. L'objectiu assequible és aprofundir en el coneixement de les característiques de la llengua a partir de les eines informàtiques que hem desenvolupat. El sistema de treball es basa en la formació d'un equip que permeti un intercanvi fluid d'idees i arxius i que tingui accés a experts en diverses matèries (lingüística, informàtica, història, toponímia, etc.). Les eines de treball fonamentals són el corpus informatitzat d'inscripcions ibèriques i el cercador de Joan Vilaseca.

Poblats ibèrics

L'objectiu és aprofundir en el coneixement dels poblaments ibèrics. És un objectiu bastant imprecís o, dit d'una altra manera, que permet moltes línies de recerca ara i interrelacionades. Donada l'amplitud del tema, s'ha format també un equip de treball, bàsicament per repartir les tasques o les zones geogràfiques que s'han d'estudiar, per tal d'evitar solapaments i duplicitats. La recomanació és començar a treballar per unitats geogràfiques petites, com per exemple les comarques. Hi ha diverses tasques a realitzar que es poden fer de manera simultània. Entre les proposades tenim: completar el llistat de poblats ibèrics (actualment en tenim uns 360); sortides de camp amb fotografies i descripció dels poblats menys coneguts; anàlisi dels mapes que es vagin realitzant per mesurar distàncies, densitats i contacte visual; estudi de la distribució dels poblats atenent la geografia i les vies de comunicació; propostes de localització de nous poblats; propostes raonables d'agrupació per les diferents tribus conegudes; comparació amb els noms geogràfics clàssics, i elaboració de mapes i estudis anàlegs per al País Valencià i l'Aragó. Com a material de base disposem d'eines informàtiques potents per a l'estudi de mapes (GIS) i també dels mapes ja realitzats que trobareu al web www.ibers.cat

Les tesines proposades són les següents: institucions polítiques i dret, navegació ibèrica, geografia clàssica, panòplia militar ibèrica i vida quotidiana dels ibers. En aquests moments la més avançada és la de geografia clàssica. En el cas de les tesines la metodologia és totalment lliure, ja que només es pretén coordinar una feina de recopilació i posada en ordre.

Ponts per establir una recerca a diverses bandes

Una de les idees fonamentals de l'Equip de Recerca és intentar posar en contacte persones de diferent formació acadèmica. S'intenten establir noves visions dels temes d'estudi amb especial èmfasi en l'ús d'eines informàtiques. De tota manera

també es dona entrada a persones amb formació autodidacta o que simplement estan interessades en la cultura ibèrica, perquè l'objectiu és també la difusió o el simple plaer del creixement i recerca intel·lectual.

En el cas dels poblats ibèrics és evident la necessitat d'integrar diverses disciplines que van des de la recerca bibliogràfica fins a l'ús de programari de nivell, passant per consideracions geogràfiques i, fins i tot, incorporant tractaments matemàtics.

En el cas del desxiframent i estudi de la llengua ibèrica, creiem que és precisament la manca d'un tractament multidisciplinari i en equip la causa de base del fracàs actual: atès que no existeix cap universitat en tot l'Estat que aglutini una càtedra d'estudis ibers, cada especialista ha anat investigant en solitari i el resultat és que encara ningú ha aconseguit establir unes bases sòlides que demostrin, de manera convincent, el filum i l'estructura interna de la llengua ibèrica. El fet de disposar ara d'un únic fitxer informatitzat, gratuït, a l'abast de tothom, modificable i amb més del 95% de les inscripcions ibèriques en signari nord-oriental, ha de permetre el seu tractament des de diferents punts de vista, i potser així, s'obtindran millors resultats.

A continuació presentem un esbós del mètode proposat des de l'Equip de Recerca tot i que, evidentment, hi ha moltes maneres de treballar amb el corpus de textos, sense que a priori puguem assegurar quina serà la que donarà millors resultats.

Mètode proposat al full de ruta

Com a part del mètode, hem decidit defugir o minimitzar les nombroses assumpcions que es prenen a l'hora d'intentar desxifrar l'ibèric. Per una raó molt simple: fins ara no han funcionat. Ja que tenim el fitxer informatitzat en signari ibèric podem fer un tipus de cerques i tractaments que, manualment i amb articles o llibres sobre la taula, són molt lents i complicats. Per tant, la primera assumpció que deixem de banda és l'assignació que de forma generalista s'ha aplicat a l'hora de fer transliteracions dels signes ibèrics a l'alfabet llatí per establir les equivalències dels suposats sons, fonemes o síl·labes ibèriques. No necessitem, en els primers passos, saber a quin so correspon un caràcter ja que treballem amb els signes originaris. Un altre pas que ens "saltem" és la segmentació manual a ull dels textos, és a dir, farem que l'ordinador ens faci la feina. Per tant,

1- Fem una recopilació de les cadenes de caràcters repetides. Aquesta és la feina feta per Joan Vilaseca. La idea és simple. Si unes determinades seqüències de caràcters es repeteixen en les inscripcions, probablement és perquè tenen un sentit, són una "paraula" o unitat morfosintàctica (UMS). Fixeu-vos que no ens importa com "sonin". No necessitem assignar-los cap so. Ara bé, sí que podem fer servir una assumpció: l'agrupació de diversos signes com a variants d'un de sol per poder trobar més cadenes repetides, però sense perdre mai de vista aquesta variabilitat, ja que podria ser significativa. En cas de detectar que una variable es repeteix en determinats

contextos però no en d'altres, sempre serem a temps de rectificar i anotar els resultats que presentin alternança de signes, ja que probablement l'alternança és la marca que permet distingir fonemes al·lòfons de grups sil·làbics diferents.

2- Estudi d'aquestes cadenes: aquesta serà la feina més laboriosa. Caldrà determinar si les cadenes realment són UMS o bé sorgeixen a partir de l'algoritme de recerca. Més endavant veurem un exemple en català.

3- Estudi i determinació de les característiques i formes d'ús d'aquestes unitats morfosintàctiques dins els textos per tal d'establir-ne la funció gramatical: prefixos, sufixos, variacions, combinacions i composicions, concordances, etc.

4- Estudi de les cadenes curtes que quedin delimitades per les UMS.

5- Agrupació segons les característiques de les UMS.

6- Elaboració d'un lèxic: assignació de valors i categories gramaticals tipus nom, verb, etc. a cada grup. Si és possible i els resultats són prou acurats, creació d'una taula d'equivalències amb una traducció estimada.

A continuació i a mode d'exemplificació, us oferim un petit i senzill símil en català (sense accents i escrit en majúscules per equiparar-ho amb l'iber) per veure com procedirem. Imaginem que tenim tres inscripcions que presenten seqüències afins. Les anomenarem *a*, *b* i *c*:

- a) LACASAMESALTADELCAMI
- b) UNATORREALTACAU
- c) PORTADELACASAALCAMI
- a) LACASAMESALTADELCAMI

Si fem una recerca de les cadenes de caràcters repetides sense cap restricció o prejudici a priori, obtenim: CASA, ALTA i CAMI que poden ser UMS. Ara bé també obtenim LACASA, TADEL, ALCA amb una possible variant ELCA. Aquest resultat és fruit d'escriure sense espais de separació. És aquesta la primera feina i la més important: descartar les seqüències que no tenen sentit. Com? Normalment, d'entrada descartarem totes aquelles cadenes curtes que només apareguin als textos com a part de cadenes més llargues que també es repeteixin. Després, i aquí sí que entra en joc el subjectivisme, basant-nos en el "comportament" de cada cadena dins els textos, podrem establir si es tracta d'una UMS. De tota manera, si es treballa en equip és molt fàcil intercanviar la informació i la selecció feta per cadascú, i es minimitzen així els possibles prejudicis o coneixements previs. En tot cas, sempre disposem del llistat original per tornar a fer una nova cerca que ens permeti avaluar les diverses opcions proposades d'acord amb el context de la inscripció i la seva pragmàtica.

Per altra banda cal considerar que no només obtenim informació de les cadenes repetides que poden ser UMS sinó que, entremig de les unitats lèxiques, podem trobar

altres elements que, si són “prou petits” però es repeteixen amb certa assiduitat, poden ser marques gramaticals (sufixos) o connectors que tinguin un significat per si mateixos. En el cas de l'exemple tenim: MES, DEL, AL. Si estudiem com i quan apareixen les UMS i totes aquestes altres unitats més petites, podrem començar a descobrir les regles internes de la llengua que formen la seva estructura sintàctica i gramatical per, a continuació, mirar d'establir les agrupacions d'elements flexius i composicionals. Finalment, ens podrem atrevir a assignar-los algun tipus de categoria i fins i tot de significat. No podem assegurar que aquest procés doni resultats, però així és la recerca

Actualització del corpus amb les noves inscripcions trobades fins al 2013

Volem destacar que més enllà de la utilitat del corpus com a eina de recerca, ja és una fita prou important haver aconseguit tenir totes les inscripcions ibèriques recopilades, informatitzades i en línia per tal que estiguin a l'abast de tothom. A dia d'avui, disposem de les epigrafies trobades fins al 2013, per tant, el corpus està força actualitzat. Ara bé, encara hi ha molta feina per fer. En algunes de les entrades consignades, hem treballat a partir dels articles escrits pels arqueòlegs o els investigadors que varen publicar les troballes en revistes especialitzades, però en altres casos els estudis es van publicar transliterats o amb fotografies que no en permeten una lectura acurada amb la conseqüent falta de documentació que expliciti els caràcters usats; tampoc hem tingut la possibilitat de veure les peces originals. És, per tant, necessari continuar la recerca tant pel que fa al repàs com a la fixació dels textos tal com consten a les inscripcions en signari ibèric originari. També queda pendent d'una futura realització l'ampliació del

Mapa de Catalunya amb els poblats ibèrics marcats. Eina d'estudi geogràfic QGIS, que permet la mesura de distàncies, àrees i densitats, entre moltes altres aplicacions i utilitats.

